

Amerika, dat zijn wij

Geerten Waling

AMERIKA, DAT ZIJN WIJ

De Nederlandse invloeden
op de founding fathers
van de Verenigde Staten

2026 Prometheus Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2026 Geerten Waling

Omslagontwerp Studio Monty

Omslagbeeld Mixed Media on Canvas. Seymour Likely | Ido Vunderink. Uit de serie D.A.F. (Delft American Friendship). 1992. Foto schilderij Jan Willem Kaldenbach

Foto auteur Jeannette Huisman

Zetwerk ZetSpiegel, Leerdam

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 4666 5

Denkend aan Holland
zie ik waardepapieren
snel door begerige
vingers gaan,
rijen op koopwaar
geile batavieren
als zedeprekers
op de kansel staan;

[...]

De lucht hangt er laag
en de geest wordt er langzaam
in parlementarische
dampen gesmoord,
en op alle terreinen
is de stem van de koopman
met zijn ethische krampen
het meest aan het woord.

Gerrit Komrij, 1981
'De binnenring van Holland'

Inhoud

Inleiding	11
1 Ontstaan uit opstand	17
Zomaar een zomerdag in Den Haag	17
Van burgeroorlog tot opstand	20
Na vijftien jaar strijd komt het breekpunt	23
Zomaar een zomerdag in Philadelphia	25
Van burgeroorlog tot opstand	27
Na vijftien jaar strijd komt het breekpunt	30
2 Republiek in een wereld van monarchieën	37
Een verzuild en versnipperd verleden	37
De Opstand: een conservatieve revolutie	40
Unie van Utrecht: constitutie van een vrije, tolerante Republiek	45
Simon Stevin: beschouwingen over een burgersamenleving	49
Het merkwaardige succes van de burger- samenleving	55
Het ‘protestantse werkethos’	59
Adriaen van der Donck: vormgever van Nieuw- Nederland	62
Stuyvesant helpt ongewild bij de ‘democratisering’ van Nieuw-Nederland	70

De nieuwe constitutie van Nieuw-Nederland: inspraak en petitie	75
Scheiding der machten in (voormalig) Nieuw- Nederland	79
New York als uniek fusieproject	83
Hoe New York een rechtsstaat werd	84
3 Protestantse rebellen	87
Het recht van opstand	88
Tirannendoders	90
Apologie van een vogelvrije prins	93
Puriteinse pelgrims op doortocht	97
Het Mayflower Compact: tussen sociaal contract en constitutie	100
Nederlandse geboortepapieren op de Mayflower	102
Pelgrims in Nieuw-Nederland en New York	106
Amerika: de ‘stralende stad op een heuvel’	108
Het ‘tweede Israël’ in de polder	118
Vlissingen: basis van de godsdienstvrijheid in Amerika	121
<i>De Dutch tolerance</i> als gedoogbeleid	126
4 De uitvinding van Amerika	129
Eerste samenwerking tussen de koloniën	130
Benjamin Franklin: uitvinder van Philadelphia	132
De privékolonie van een half-Nederlandse vrijdenker	138
Diplomatiek drama in Londen	140
Thomas Paine: gezond verstand van een Engelse immigrant	141
John Locke en de rechtvaardige revolutie	150
Een Glorieuze Revolutie van reizende ideeën	153

Locke in Holland: dr. Van der Linden op schrijfretraite	155
De Amerikaanse Revolutie en ‘Lockes boekje over politiek’	168
5 De onafhankelijkheid verklaard	172
Een raar soort document	174
Opvallende gelijkenissen tussen de twee documenten	176
De twee documenten naast elkaar gelegd	178
Er zijn ook belangrijke verschillen	184
Maar stond het Plakkaat nou model of niet?	185
Het Plakkaat stond in de Amerikaanse boeken- kasten	189
6 Omgaan met een rijke erfenis	196
Het juiste moment van erkenning	196
De nationale geboorteakte: bron van identiteit	197
Nieuwe interesse in de alleroudste geboorteakte	199
Een pronkstuk met actuele zeggingskracht	203
Conclusie	206
Een Bijbels verhaal over een moderne Mozes	208
Vrienden met een verwrongen zelfbeeld	211
Scheuren in de Pax Americana	213
Noten	220
Literatuurlijst	242
Woord van dank	248
Persoonsnamenregister	252
Eerdere boeken van Geerten Waling	256

Inleiding

Dit boek is ontstaan uit een jarenlange fascinatie voor twee geschiedenissen die met elkaar rijmen: de geboorte van Nederland rond 1581 en van de Verenigde Staten van Amerika rond 1776. Dat de laatste op 4 juli 2026 hun vijftigste lustrum – #America250 – vieren, biedt een mooie gelegenheid om die fascinatie uit te diepen. En dat Nederland in dezelfde maand alweer de 445ste verjaardag viert van zijn onafhankelijkheid maakt de timing van dit boek extra gunstig.

Maar de urgentie van het onderwerp is veel groter dan die lustrumviering alleen – en zij groeit met de dag. In een onzekere tijd op het wereldtoneel, vol schuivende machtsverhoudingen en knarsende allianties, lijken veel westerse landen in de war over wie ze zijn. Zeker Amerikanen en Nederlanders zullen dat herkennen. Chagrijn, verdeeldheid en wantrouwen voeren in beide landen al zeker tien jaar de boventoon. In plaats van de blik op de toekomst te richten, turen de ogen angstvallig naar het verleden, op zoek naar ankers die hoop en houvast bieden in de (geo)politieke stormen van de eenentwintigste eeuw.

Dat treft. Hoop en houvast zijn in de geschiedenis volop te vinden, zeker voor twee van de oudste democratieën ter wereld. Niet voor niets zien zowel Nederland als de Verenigde Staten

zichzelf graag als kraamkamers van vrijheid, verdraagzaamheid en andere pijlers van de moderne, democratische rechtsstaat, zelfs al veranderen die begrippen voortdurend van betekenis. Dit boek gaat over de momenten waarop deze twee landen onafhankelijk werden. De gelijkenissen zijn verbluffend: tussen deze momenten onderling, maar ook is er veel overlap met de dilemma's en debatten in de moderne, westerse democratieën.

Wat begrippen als 'tirannie' en 'onafhankelijkheid' precies betekenen, of wat onder 'vrijheid' en 'verdraagzaamheid' wordt verstaan, is gebonden aan tijd en plaats, maar op een bepaald niveau verrassend tijdloos – en wellicht zelfs universeel. Ze weerklinken in ieder geval steeds weer in het collectieve, nationale zelfbeeld van Nederlanders en Amerikanen vandaag de dag.

Naast een oprechte interesse in de geschiedenis zelf, is de actuele zeggingskracht een belangrijke drijfveer geweest voor het schrijven van dit boek. Zoals het mooie vak van de wijsbegeerte vaak niet verder komt dan een poging tot zelfrechtvaardiging van de filosoof, zo zegt ook geschiedschrijving dikwijls meer over de tijd van de historicus dan over het tijdvak dat hij onderzoekt.

Dat is geen nieuws. Met de toegenomen gevoeligheid van geesteswetenschappers voor sociale rechtvaardigheid, diversiteit en inclusie in de afgelopen decennia, is ook het aantal academische studies naar slavernij, racisme, discriminatie en andere vormen van onderdrukking in het verleden navenant toegenomen.

De lezer zij gewaarschuwd: dat perspectief speelt in dit boek amper een rol. Hoe belangrijk ook de evenredige representatie van minderheden en gemarginaliseerde individuen in de geschiedschrijving moge zijn, gaat dit boek expres over de *domi-*

nante stemmen. Over de verhalen die veel huidige Nederlanders en Amerikanen (over) zichzelf vertellen – en die aan de basis staan van het nationale zelfbeeld. Dat wil zeggen dat het boek bewust meer oog heeft voor het perspectief van de dominante spelers (blanke mannen met macht, vermogen en aanzien), de dominante gebieden (zoals het gewest Holland of de kolonie Nieuw-Engeland) en de dominante religieuze stromingen (ge-reformeerd of puriteins).

Want die dominante stemmen hebben het nationale zelfbeeld gevormd, los van de vraag of dat terecht of rechtvaardig is – de lezer oordele zelf. Andere perspectieven, zoals de geschiedenis van ‘het gewone volk’, van vrouwen, van slaven, van inheemse stammen of van andere minderheden, kunnen historisch en maatschappelijk waardevol zijn. Maar dit boek gaat nu juist over de grond- en leidmotieven die de meeste Nederlanders en Amerikanen herkennen als zij zichzelf en hun huidige natiestaat in de geschiedenis plaatsen. Over wat voor zelfbeeld dat oplevert – en over welke voor- en nadelen daaraan kleven.

Opzet

Wat op 26 juli 1581 gebeurde in Den Haag ligt twee eeuwen, een oceaan en een cultuurkloof verwijderd van wat in Philadelphia gebeurde op 4 juli 1776. In het eerste hoofdstuk staan deze momenten van onafhankelijkheid centraal en komen verrassende gelijkenissen aan het licht. Zo kwamen de twee opstanden allebei voort uit dezelfde drijfveren en argumenten. Ze verliepen ook volgens hetzelfde stramien: een groeiende onvrede onder vooraanstaande inwoners leidde tot een burgeroorlog, die vervolgens escaleerde in het afzetten van de rechtmatige vorst die een ‘tiran’ was geworden. De uitkomst was ook nog eens de-

zelfde: een onafhankelijke republiek van verenigde gewesten, onder een burgerbestuur, die de afscheidingsoorlog zou winnen en ongekende successen zou boeken, onder meer op het gebied van handel en oorlogsvoering.

De Nederlandse en de Amerikaanse republieken groeiden allebei uit tot grootmachten. In een wereld van monarchieën waren beide een opvallende uitzondering, met een soevereine constitutie en een bestuur van burgers. Het merkwaardige succes van deze burgersamenlevingen is het thema van het tweede hoofdstuk. Daarbij wordt duidelijk hoe de Republiek al via de kolonie Nieuw-Nederland een paar van de zaadjes plantte waaruit later het politieke en juridische systeem zou groeien van de Verenigde Staten, waarin begrippen als 'vrijheid' en 'verdraagzaamheid' centraal stonden.

Maar de waarde van die begrippen in het debat van eeuwen geleden kan niet goed worden gewogen zonder aandacht voor de rol van religie. Zowel de Nederlandse als de Amerikaanse republieken zijn opgericht en gevormd door 'protestantse rebellen', zoals het derde hoofdstuk laat zien. Het diepreligieuze, calvinistische wereldbeeld onder Nederlandse bestuurders ging gepaard met een zelfbeeld van de Republiek als een 'tweede Israël' in de polder. Dat was bepalend voor hoe het land zich ontwikkelde en voor hoe het zich grote delen van de wereld, waaronder Nieuw-Nederland, ging toe-eigenen. Ook lag in dat protestantisme de basis voor de puriteinse pelgrimsmythe van de latere Verenigde Staten, die ondanks luide kritiek tot op de dag van vandaag bepalend is voor het Bijbelse zelfbeeld van de Amerikanen. Namelijk als een natie die een 'stralende stad op de heuvel' moet bouwen.

In het vierde hoofdstuk worden de Verenigde Staten uitgevonden. Het verzet tegen het in toenemende mate autoritaire

bestuur vanuit Londen was in de tweede helft van de achttiende eeuw reden voor politici uit de dertien Engelse koloniën om zich steeds sterker te organiseren en steeds luider bezwaar te maken. Toen hun protest in Londen niet werd gehoord, gingen ze over op sabotage, ondermijning en gewapend verzet. De intellectuele leiders van de revolutie, de *founding fathers*, vonden in hun grote bibliotheken allerlei argumenten voor het recht van opstand tegen tirannie en ook voorbeelden van onafhankelijkheidsoorlogen en van autonome republieken door de tijd heen. In hun zoektocht naar een legitimatie van hun opstand vonden zij een voorbeeld in de verte: de Nederlandse Republiek. Worden deze intellectuele invloeden wel voldoende gekend en op waarde geschat?

Het vijfde hoofdstuk draait om de Declaration of Independence. In deze geboorteakte van de Verenigde Staten kwamen al die argumenten samen. Een uniek document, en toch ook weer niet. De Republiek bood het meest concrete en meest inspirerende voorbeeld voor de oprichting van de Verenigde Staten. Of is het anders toeval dat het document van Thomas Jefferson zo sterk overeenkomt met het Plakkaat van Verlating?

Het zesde hoofdstuk reflecteert op de betekenis die de Nederlandse Opstand en de Amerikaanse Revolutie later hebben gekregen in de collectieve herinnering van de twee landen. Het valt op dat de manieren waarop de Nederlanders en de Amerikanen zich hun ontstaansmoment zijn gaan herinneren sterk uiteenlopen. Er zit een wereld van verschil tussen de ingetogen inloopexpositie achter in de leeszaal van het Nationaal Archief in Den Haag en de trotse, toeristische tempel aan de Mall in Washington DC. Maar juist achter zulke verschillen schuilt een wereld van verhalen over wie 'wij' zijn. *Amerika, dat zijn wij* – of misschien toch niet?

Ten slotte is het tijd voor een blik op de toekomst. Hoe staat het met de Nederlandse gidslandgedachte en de Amerikaanse zendingsdrang in het jubeljaar 2026? Hoe verhouden de twee koplopers zich in de snel veranderende wereld waarin de democratische rechtsstaat, die beide naties zo hoog in het vaandel hebben, steeds minder vanzelfsprekend lijkt te worden. Is het de dood of de gladiolen voor de ‘democratiedrammers’, of is er uit de lange ontstaansgeschiedenis van Nederland en de Verenigde Staten toch ook hoop en inspiratie te putten voor een andere benadering voor een meer duurzaam democratieproject?

Op sommige vragen is geen helder, eenduidig antwoord te geven – of in ieder geval niet een antwoord waarin alle lezers zichzelf en elkaar kunnen vinden. Maar er zit juist iets moois in die eeuwige zoektocht in de geschiedschrijving. Zij is een ‘discussie zonder einde’, schreef historicus Pieter Geyl in 1965. Hij reageerde daarmee op de gemakzuchtige conclusie van zijn collega Jan Romein dat er zo veel meningen waren over de Nederlandse Opstand, dat je maar moest spreken van een ‘vergruisd geschiedbeeld’.

Geyl: ‘Wij kunnen – zo zou ik het ook kunnen uitdrukken – het verleden niet zien, wij kunnen het althans niet in enigerlei samenhang zien, in een mededeelbaar, op hoorders of lezers over te brengen beeld, dan van een standpunt uit. Dit impliceert keuze, persoonlijk perspectief.’¹ De geschiedenis die hier volgt is mijn perspectief, geschreven vanuit mijn standpunt. Maar iets zegt me dat de lezer er ook iets aan heeft.

1 Ontstaan uit opstand

Zomaar een zomerdag in Den Haag

Een stap in het duister, of zeg maar gerust: een sprong. Met de ogen stijf dichtgeknepen, uit angst voor wat komen gaat. Hun precieze gemoedstoestand kunnen we niet achterhalen, maar ongeveer zo moeten de leden van de Staten-Generaal zich voelen die 26ste juli 1581.¹ Op die dag vergaderen zij, afgevaardigden van verschillende steden en gebieden van wat destijds nog maar net de ‘Geünieerde’ of ‘Verenigde Nederlanden’ heet, op het Binnenhof in Den Haag. Ze komen samen in de Rolzaal: een spelonkachtige hal die verscholen gaat achter de majestueuze Ridderzaal. Daar zetten veel van de aanwezige mannen op die 26ste juli aan het einde van de vergadering hun handtekening onder een stuk papier vol hanenpoten en doorhalen.

Met slordige krabbels bezegelen zij het besluit dat zij als Staten-Generaal, vier dagen eerder in eenzelfde vergadering, hebben genomen – en waar sinds 6 juni met de zeven provincies over was onderhandeld. Het document is een ‘minuut’: een raadsbesluit of resolutie. De tekst (‘acte’) is in enkele dagen opgesteld door de griffier van de Staten-Generaal, de uit Antwerpen afkomstige Jan van Asseliers (1530-1587).

Gezien de haast is het geen wonder dat het document eerder